

**ΑΠΟΛΥΤΗΡΙΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ Γ' ΤΑΞΗΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΤΕΤΑΡΤΗ 26 ΜΑΪΟΥ 2010
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ:
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΘΕΜΑΤΩΝ**

A1.

Εξάλλου, η αρετή αναφέρεται σε συναισθήματα και πράξεις, στα οποία αποτελεί σφάλμα η υπερβολή και κατακρίνεται και η έλλειψη, ενώ το μέσο επαινείται και είναι το σωστό· και αυτά και τα δυο μαζί έχουν σχέση με την αρετή. Επομένως η αρετή είναι μια μορφή μεσότητας, αφού έχει ως στόχο το μέσο.

Επιπλέον το σφάλμα γίνεται με πολλούς τρόπους (γιατί το κακό και το άπειρο πάνε μαζί, όπως δίδασκαν οι Πυθαγόρειοι, ενώ το καλό με το πεπερασμένο), όμως το να πράττεις το σωστό με ένα τρόπο (γι' αυτό και το ένα είναι εύκολο, ενώ το άλλο δύσκολο, εύκολο το να αποτύχει στο στόχο του, δύσκολο όμως να το επιτύχει)· γι' αυτούς λοιπόν τους λόγους γνώρισμα της κακίας είναι η υπερβολή και η έλλειψη, ενώ της αρετής η μεσότητα - γιατί καλοί με ένα τρόπο (μπορούμε να γίνουμε), αλλά κακοί με πολλούς.

B1.

Ο Αριστοτέλης επιδιώκει να θεμελιώσει πληρέστερα τις απόψεις του περί μεσότητας της ηθικής αρετής αντλώντας επιχειρήματα από τη θεωρία των Πυθαγορείων.

Ο Αριστοτέλης δέχεται εδώ τη διδασκαλία των Πυθαγορείων σχετικά με τις δυνάμεις που κυβερνούν τον κόσμο: «ἀγαθόν-κακόν»· οι δυνάμεις μάλιστα αυτές βρίσκονται πάντοτε σε μια αντιθετική σχέση μεταξύ τους· η μία εναντιώνεται στην άλλη, στην προσπάθεια της να κυριαρχήσει στον κόσμο. Στην πυθαγόρεια θεωρία οι έννοιες αυτές συστοιχίζονται ως εξής:

«ἀγαθόν = πέρας, φῶς, ἔν, δεξιόν»

«κακόν = ἄπειρον, σκότος, πλήθος, ἄριστερόν»

Οι αντιθέσεις αυτές δεν αλληλοαναιρούνται αλλά αλληλοκαθορίζονται. Δεν υπάρχει αντιπαράθεση εννοιών και αντιθετική σκέψη. Ο Φιλόλαος, ονομαστός Πυθαγόρειος, σύγχρονος του Σωκράτη, μιλούσε για την αρμονία των αντιθέσεων: αρμονία είναι πολυσύνθετων πραγμάτων ένωση και διαφωνούντων συμφωνία. Οι κακές πράξεις είναι άπειρες και το άπειρο προκαλεί το δέος στην ανθρώπινη λογική, αντίθετα το αγαθό βρίσκεται σε περιορισμένα όρια, είναι σύμμετρο και τέλειο.

Ωστόσο ο Αριστοτέλης δεν θα συμφωνήσει με την άποψη ότι το αγαθό και το κακό αλληλοκαθορίζονται. Η ιδέα για την αρμονία των αντιθέσεων υποστηρίχτηκε για πρώτη φορά από τον Ηράκλειτο: ἀγαθόν καί κακόν ἓν καί ταῦτό. Ο Αριστοτέλης σε τέτοιου είδους προτάσεις έβλεπε μόνο αντιφάσεις που απαγορεύονται από την επιστήμη της Λογικής. Τα όρια ανάμεσα στην αρετή και

την κακία είναι σαφή, ωστόσο είναι σαφές ότι χωρίς άκρα δεν θα υπήρχε μεσότητα.

Μετά τους Πυθαγορείους ο Αριστοτέλης επικαλείται την ποίηση για να καταλήξει στο βασικό ορισμό της ηθικής αρετής. Είναι γνωστή η διάθεση του Αριστοτέλη να χρησιμοποιεί παραθέματα, καθώς και ο σεβασμός του για το «consensus omnium», για την κοινή γνώμη, που εκδηλώνεται σε παροιμίες, ρητά και αποφθέγματα. Εδώ χρησιμοποιεί έναν στίχο άγνωστης προέλευσης:

«Με έναν και μοναδικό τρόπο μπορούμε να γίνουμε ενάρετοι, κακοί όμως γινόμαστε με όλους τους τρόπους».

Στον άγνωστης προέλευσης στίχο εκφράζει με τον εναργέστερο τρόπο την απλότητα και τη μοναδικότητα της αρετής, και από το άλλο μέρος την ποικιλία και την παντοδαπότητα της κακίας.

Τονίζεται ότι η καλοσύνη είναι μια και απλή, ενώ οι δρόμοι της κακίας πολλοί και ποικίλοι (ένας ο δρόμος του θεού και χίλιοι του διαβόλου - ο διάβολος έχει πολλά ποδάρια). Ωστόσο και εδώ όπως και στο συσχετισμό του κακού με το άπειρο υπάρχει και υπερβολή. Δεν υπάρχει μεγάλη ποικιλία κακών, ένας κακός ή θα παραλείπει κάτι ή θα το κάνει σε υπερβολικό βαθμό. Κάθε αρετή πολιορκεύεται από δυο κακίες, γενικά οι κακίες είναι διπλάσιες από τις αρετές.

Αναλυτικότερα· η κατάκτηση της ηθικής αρετής δεν είναι εύκολη υπόθεση· η αποτυχία σ' έναν επιδιωκόμενο σκοπό, όπως είναι η ηθική αρετή, μπορεί να συμβεί με πολλούς τρόπους· διότι το «κακόν» όπως υποστήριζαν οι Πυθαγόρειοι, ανήκει στο «άπειρον», ενώ το «αγαθόν» είναι «πεπερασμένον».

Εδώ ο Αριστοτέλης συσχετίζει τις έννοιες ως εξής: κακόν (= κακία) - άπειρον (= ακαθόριστο) αγαθόν (- αρετή) = πεπερασμένον (= καθορισμένο).

Σύμφωνα μ' αυτά, η εκτροπή και η παρέκκλιση από το δρόμο της αρετής μπορεί να γίνει με άπειρους τρόπους, αφού το κακό είναι κάτι ακαθόριστο, και ο άνθρωπος μπορεί να οδηγηθεί προς αυτό πολύ ευκολότερα. Αντίθετα η πόρευση και ευθυγράμμιση στο δρόμο της αρετής μπορεί να γίνει με έναν και μοναδικό τρόπο, αφού το καλό είναι κάτι καθορισμένο, και ο άνθρωπος μπορεί να οδηγηθεί προς αυτό πολύ δυσκολότερα· είναι δύσβατο το μονοπάτι της αρετής γιατί προϋποθέτει γνώση ασφαλή των ιδιοτήτων της· και μία και μοναδική είναι η ιδιότητα της· η «μεσότης», η εύρεση του σωστού μέτρου. Αντίθετα οι ιδιότητες της κακίας είναι πολλές, αφού αυτή κινείται στα δύο άκρα, στην υπερβολή και στην έλλειψη· σε πολλά πράγματα ο άνθρωπος μπορεί να είναι υπερβολικός και σε ακόμη περισσότερα μπορεί να είναι ελαττωματικός.

B2.

Ο Αριστοτέλης για να ορίσει μια έννοια, καθορίζει αρχικά το προσεχές της γένος, δηλαδή πρέπει να υπαχθεί η έννοια στο πλησιέστερο σύνολο στο οποίο περιέχεται και στη συνέχεια καθορίζει την ειδοποιό διαφορά της, το ιδιαίτερο δηλαδή γνώρισμα που κάνει την έννοια να διακρίνεται από τις άλλες ομογενείς της. Το προσεχές γένος της αρετής είναι οι έξεις (ἔξεις) και η ειδοποιός διαφορά της, όπως αυτή περιλαμβάνεται στον ορισμό της, είναι η προαίρεση (ἔξις προαιρετική) που προκύπτει από τη λογική του ανθρώπου.

Άρα η αρετή είναι έξις (μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα μας που προκύπτει από συνήθεια ή άσκηση) που διαφέρει από τις άλλες καθώς απαραίτητη προϋπόθεση για να φτάσει κανείς σ' αυτήν είναι η προαίρεση, που περιλαμβάνει σκέψη, αβίαστη επιλογή, προσπάθεια, από την πλευρά του ατόμου και ορθό λόγο προκειμένου το άτομο να αποφύγει την κακία που προκύπτει από τις ακρότητες και να εξασφαλίσει την κατάκτησή της.

Είναι η εκλογή, ύστερα από ώριμη σκέψη, ενός πράγματος ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα που έχω στην εξουσία μου και που είναι προσιτά σε μένα. Η προαίρεση προϋποθέτει τη σκέψη που καταλήγει σε μια τελική επιλογή και απόφαση να πράξουμε κάτι.

Την ηθική ποιότητα μιας πράξης, θετική ή αρνητική, τη χαρακτηρίζει η προαίρεση, γιατί η πράξη μας δεν αξιολογείται από τα ενδεχόμενα αποτελέσματά της, αλλά από την προαίρεση με την οποία ξεκίνησε. Η προαίρεση είναι ο πυρήνας της ηθικής πράξης, η βάση της αρετής. Αν αποφασίσω ύστερα από ώριμη σκέψη και εφόσον υπάρχουν και οι άλλες προϋποθέσεις (π.χ. μεσότητα), τότε η πράξη μου είναι ενάρετη. Αυτό σημαίνει ότι ο Αριστοτέλης στην ηθική δέχεται την ελευθερία της βούλησης.

Πάντως, η σημασία της προαίρεσης για την ύπαρξη της αρετής επανειλημμένα τονίζεται από τον Αριστοτέλη.

Γνωρίσματα της αρετής

- είναι έξι-μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα
- είναι προαιρετική-επιλέγεται ελεύθερα από το άτομο
- βρίσκεται σε ένα μέσο που προσδιορίζεται με μέτρο τον άνθρωπο
- βρίσκεται στο μέσο που καθορίζεται από τη λογική του φρόνιμου ανθρώπου
- είναι το σωστό, ενώ οι κακίες είναι λάθη που οφείλονται σε υπερβολή-έλλειψη

Αξιοπρόσεκτο είναι ότι στον ορισμό της αρετής ενυπάρχουν μερικές από τις πιο σημαντικές αξίες του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού: η ελευθερία, το μέτρο και ο λόγος είτε ως λογική σκέψη, είτε ως γλωσσική έκφραση.

Αμέσως μετά ο Αριστοτέλης συνδέει την αρετή με τις έννοιες της «προαιρέσεως» και της «φρονήσεως». Η κατάκτηση της ηθικής αρετής είναι καρπός ελεύθερης επιλογής: κάθε άνθρωπος θηρεύει την αρετή επειδή αυτό το επιθυμεί αυτόβουλα, χωρίς κανένα εξωτερικό ή εσωτερικό εξαναγκασμό· προτιμά την αρετή, γιατί αυτή είναι η βούληση του.

Βλέπουμε εδώ ότι η αρετή δεν είναι προϊόν μόνον προαίρεσης αλλά και καρπός φρόνησης. Στο σημείο αυτό ο φιλόσοφος συνδέει την αρετή με μια διανοητική αρετή, τη φρόνηση: είναι επομένως η αρετή μια ψυχική ενέργεια που βρίσκεται σ' αυτό που ονομάζουμε «μέσον» αναφορικά με εμάς τους ανθρώπους· και αυτό το «μέσον» έχει οριστεί από τον «λόγον», από τη λογική, και είναι σύμφωνο μ' αυτό που θα ορίσει ο «φρόνιμος» ως λογικό.

Σύμφωνα μ' αυτά, ο φρόνιμος άνθρωπος είναι εκείνος που θα ορίσει το σωστό μέτρο σχετικά με τα αγαθά και συμφέροντα για τον ίδιο· και το υπέρτατο αγαθό είναι το «εὖ ζῆν», η κατάκτηση της ευτυχίας στη ζωή. Και ο άνθρωπος φτάνει στην

κατάκτηση αυτή μόνον εφόσον γνωρίσει το «όντως αγαθόν»· κι αυτό το αληθινό αγαθό είναι η αρετή· όταν μπορέσει να οριοθετήσει την αρετή ως «μεσότητα» ανάμεσα στις δύο κακίες (της υπερβολής και της έλλειψης), τότε θα ανοίξει διάπλατα ο δρόμος για την πραγμάτωση της. Βρίσκοντας το σωστό μέτρο σε ό,τι αφορά τις επιθυμίες και τις πράξεις, αυτό το σωστό μέτρο θα προτιμά και θα το ακολουθεί με συνέπεια. Συμπυκνώνεται ο διττός χαρακτήρας της αρετής, ο νοησιαρχικός που συνδέεται με την έλλογη σκέψη και ο βουλευτικός που πραγματώνει ως ηθική επιταγή όσα ο άνθρωπος έχει επιλέξει.

Συμπερασματικά στη 10η ενότητα ο Αριστοτέλης, αφού έχει προλείανει το έδαφος στις προηγούμενες ενότητες δίνοντας τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της αρετής, φτάνει σ' έναν γενικότερο ορισμό της αρετής: η αρετή είναι προϊόν ελεύθερης επιλογής· όποιος ελεύθερα στρέφεται σ' αυτήν, αυτός θα μπορέσει να συλλάβει την ουσία της και έτσι θα οδηγηθεί στην πραγμάτωση του φυσικού του προορισμού, που είναι η ολοκλήρωση της προσωπικότητας του και η τελείωση της ύπαρξής του.

B3. Σχολικό βιβλίο σελ. 147-148: «Η παράδοση λέει πως όταν έφευγε ο Αριστοτέλης...στη θανατική καταδίκη και στο τέλος του Σωκράτη.»

B4. σχέση	:	ἔξις
ανόρθωση	:	κατορθοῦν
καθαίρεση	:	αἰρεῖσθαι
απάθεια	:	πάθεσι
υπόλοιπο	:	ἔλλειπιν
διαβλητός	:	ὑπερβάλιν
εικαστικός	:	εἵκαζον
ουσία	:	οὔσα
πρακτική	:	πράξεσι
ραστώνη	:	ῥάδιον

Γ1.

Αν όμως θα ζήσω περισσότερο χρόνο, ίσως θα είναι αναγκαίο να υφίσταμαι τα βάρη του γήρατος και να βλέπω και να ακούω λιγότερα και να σκέφτομαι χειρότερα και να καταλήξω πιο δυσμαθής και πιο επιλήσιμων και από όσα προηγουμένως ήμουν καλύτερος, να γίνομαι χειρότερός τους· αλλά βέβαια εάν δεν αντιλαμβάνομαι αυτά, από τη μια θα είναι η ζωή αδύνατη να τη ζήσω, από την άλλη αν αντιλαμβάνομαι (αυτά) πως δεν είναι ανάγκη να ζω χειρότερα και πιο δυσάρεστα; Αλλά βέβαια αν τουλάχιστον θα πεθάνω άδικα, για αυτούς που με σκότωσαν άδικα θα είναι αυτό ντροπή· γιατί εάν είναι αισχρό το να αδικεί κανείς πως δεν είναι αισχρό και το να κάνει οτιδήποτε άδικα;

Γ2.

πλείω	:	τοῖς πολλοῖς
γήρως	:	τῷ γήρῳ
δυσμαθέστερον	:	τὴν δυσμαθίᾳ

ταῦτα	: τούτους
ἐμέ	: ὑμῶν
ὄρᾱν	: ἑώρα
ἀποβαίνειν	: ἀπόβηθι
γίγνεσθαι	: γενοίμεθα
αἰσθανόμενον	: ἡσθημένοι εἰσίν/ ἡσθηνται
ἀδικεῖν	: ἀδικῆσαι

Γ3α.

ἐπιτελεῖσθαι	: τελικό απαρέμφατο ως υποκείμενο στην απρόσωπη έκφραση ἀναγκαῖον ἔσται
πρότερον	: επιρρηματικός προσδιορισμός του χρόνου στο ἦν
τούτων	: ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός ως γενική συγκριτική στο χείρω
ἀβίωτος	: κατηγορούμενο στο υποκείμενο ὁ βίος μέσω του συνδετικού ρήματος ἂν εἴη
ἐμέ	: αντικείμενο στη μετοχή τοῖς ἀποκτεῖνασι
ὅτιοῦν	: αντικείμενο στο έναρθρο απαρέμφατο τό ποιεῖν

Γ3β

ἀλλά μην ταῦτά γε μη αἰσθανομένῳ μὲν ἀβίωτος ἂν εἴη ὁ βίος.

Ο υποθετικός λόγος λανθάνει στην υποθετική μετοχή αἰσθανομένῳ και έχει ως απόδοση το ἂν εἴη. Η μετοχή αναλύεται σε εἰ αἰσθανοίμην οπότε σχηματίζεται ο εξής υποθετικός λόγος: εἰ αἰσθανοίμην (υπόθεση) → ἂν εἴη (απόδοση) και δηλώνει την απλή σκέψη του λέγοντος.

Επιμέλεια απαντήσεων:

Μπέκου Νατάσα

Σκυριανού Μαίρη

Φιλόλογοι

Φροντιστήριο Μ.Ε «ΕΠΙΛΟΓΗ» - Καλαμάτα

<http://www.epil.gr>